

OSMANLI TOPLUMUNDAKİ BİD'AT VE HURAFELERE İLİŞKİN BİR METİN

A Text About Bid'at and Superstition in Ottoman Society

Ferudun Hakan ÖZKAN*

ÖZ

Bid'at, hurâfe ya da bâtil inanç kavramlarıyla karşılanan; çoğunlukla inanç alanına mahsus konularda inancın aslında olmayan, itikadî esaslara aykırılık teşkil eden ve dinin yozlaşmış toplumun dinin aslından uzaklaşmasına sebep olan uydurma inançlar, geniş ve bilgisiz halk yığınları arasında rahatça yayılma özelliğine sahiptir. Günümüzde de sıkça görülen bu uydurma haber ve inançlara Osmanlı aydını tepkisiz kalmamış, mensup olunan dinin aslına bağlı kalınması için çaba gösteren bilgili ve gayretli din ve ilim adamları bu bâtil inanışları izâle edebilmek için çeşitli eserler kaleme almışlardır. Halk tarafından kolayca ezberlenip toplumda dilden dile yayılabilmesi için manzum olarak kaleme alınan bu eserlerde müellifin önemli gördüğü ve tehlike arz ettiğini düşündüğü bâtil inanışlar tek tek ele alınıp yanlışlığı ispatlanarak okuyucu doğru bilgiyle donatılmaya çalışılmıştır. Makaleye konu olan metin de eserin sonunda müellif tarafından verilen bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla 17-18. yüzyılda yaşamış Süleyman adlı bir din adamı olması kuvvetle muhtemel bir aydının batıl inanışlar karşısındaki fevranını içermektedir. Altmış başlık altında, dinin akâid denilen inanç esaslarına ve çoğunlukla da günlük hayattaki yaşanmış biçimine ilişkin batıl inanışlar ele alınmış ve bunların yanlışlığı ortaya konmuştur. Eser, bilgi vermek amacıyla yazıldığı için edebî kaygılar güdülmemiş, bunun neticesinde vezin kusurlarının ve tekrar eden ifadelerin sıkça görüldüğü bir metin ortaya çıkmış; metinde sıradan halk kesiminin kolayca anlayabileceği sade bir dil kullanılmıştır.

Anahtar Sözcükler: batıl inanış, hurafe, bid'at, akâid manzumesi, metin.

ABSTRACT

Bid'at, explained the superstition, or the concepts of faith; The fabricated beliefs, which are often not true of faith in matters related to faith, constitute a violation of their religious principles, and cause religion to decay and move society away from the original religion, could spread comfortably among the vast and uninformed masses of people. These fitting news and beliefs that are common today, the Ottoman intellectual did not remain unresponsive, knowledgeable, diligent religious

* Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Ankara/Türkiye. E-posta: ferudun.ozkan@hbv.edu.tr. ORCID: 0000-0003-2941-7662.

also scholars who strive to adhere to the original religion of their belongings have written various works to follow these beliefs. It has written as a manzum that easily memorized by the public and spread from language to language in society. In these works, the beliefs that the contractor considers significant and pose a danger discussed one by one. By proving the mistake, the reader has equipped with the correct information. The text that is the subject of the declaration boil with raged of an intellectual who is likely to be a clergyman named Süleyman who lived in the 17-18th century, as understood from the information given by the author at the end of the work. Under sixty headings, superstitious beliefs about the principles of religion and the way of living in everyday life have been discussed, their inaccuracy has been revealed. The text, which also contains the defects of the vest, is far from a literary text because the primary purpose is to provide information. The text, which often repeats the same sentences, used a simple language that ordinary people could easily understand.

Keywords: superstitious belief, superstition, bid'at, akâid verse, text.

Giriş

Din, Tanrı ile insan arasındaki ilişkiyi belirleyen bir kurallar manzumesi olup bu kurallar Tanrı'nın varlığına, meleklerle, peygamberlere, ahirete inanma gibi iman esaslarını ve bu esaslar çerçevesindeki ibadet etme biçimleri ve şartları, sosyal ilişkiler, giyim kuşam, temizlik, yeme içme, eğlenme, ticaret gibi dini yaşama pratiklerini kapsar. Bir başka söyleyişle din, bir hayat nizamıdır. Bu nizam ile Tanrı'nın istediği iyi insan modeline nasıl ulaşılacağı belirlenmiştir. Bu nizamın ana kaynağı kutsal kitap, peygamberin söz ve uygulamaları olup din bilginleri bu kaynaklardan hareketle, yeni oluşan durumlarla ilgili hüküm verirler. Edille-i erbaa (dört delil) ya da edille-i şer'iyye/asliyye (şer'î/kanunî deliller) adı verilen bu kaynaklar "kitap, sünnet, icmâ ve kıyas"tır.

Din, bütün insanlığı kurtarma iddiası sebebiyle hiçbir fark gözetmeksizin yeryüzündeki bütün insan topluluklarını hedef alır ve bu topluluklar arasında yayılır. Çok değişik coğrafya ve etnik kökendeki insan topluluklarının -doğal olarak- hayatı, evreni, Tanrı'yı algılama ve kavrama şekilleri olacaktır. İşte bu farklı algı ve kavrayışlar karşısında İslam dininin yukarıda sayılan kaynakları devreye girerek dinin esasları ile yeni karşılaşılan kültürün esaslarını telif eder ve farklı kültürel toplulukların dini algılama ve yaşama biçimlerini dinin özüne uygun hale getirmeye çalışır. Mezhepler böyle bir çabanın ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Ancak geniş halk kitlelerinin, özellikle de okuryazar olmayıp dinî kaynaklara ulaşamayan halk topluluklarının, dinin özüne uymayan, vahiy kaynaklı olmayıp birileri tarafından uydurulan ya da var olan

bir dinî hükmü çarpıtan kural ve hükümlere meyyal olduğu da bir vâkiadır. İşte bu bağlamda ortaya çıkan ve hurafe, bid'at, batıl inanış ya da isrâiliyât adı verilen olgular, toplumun dinî hayatının yozlaşmasına hatta dinin iyi insan, iyi kul, iyi toplum hedeflerinden uzaklaşmasına sebep olmaktadır.

En eski dinlerden itibaren var olduğu bilinen bu olgular, İslamiyette de görülmüş ve özellikle kelam ilminin yöntemleriyle bunların üstesinden gelinmeye çalışılmıştır. Ali Murat Yel (1998: 381) tarafından yapılan tanım ve değerlendirme hurafenin akla aykırı olma vasfını öne çıkarır: Sözlükte “bunamak” anlamına gelen hafe kökünden türemiş bir isim olan hurafe kelimesi “akla ve gerçeğe aykırı düşen aldatıcı söz” demektir. Masal, efsane ve genel olarak gerçek dışı olduğu kabul edildiği halde hoşça giden nakil ve rivayetlere de hurafe denmiştir. Hurafe mantıki tabanı olmayan, gerçek hayatla ilişkisi bulunmayan inanç ve uygulamalar, iyilik veya kötülük getirebileceğine inanılan kuvvetler için kullanılır. Genellikle sihir, büyü ve bunların ürünü olan objelerle alakalı inançlar da hurafe terimiyle ifade edilir.

Hurafe, özellikle İslamî literatürde birçok çalışmaya konu olmakla birlikte kelime olarak Kur'an'da geçmez. Bununla birlikte onunla aynı anlam dairesinde olduğu düşünülen kelimelerden “esâtir, ihtilâk, tekavvül, hulûku'l-evvelîn, hars”, çeşitli ayetlerde “gerçeğe uymayan, yalan, ilmî temeli olmayan söz ve milletlerin İslamiyetten önceki gelenekleri” anlamlarında Kur'an'da yer almaktadır (Çobanoğlu: 2006: 10).

Yukarıdakilere ek olarak “bid'at, isrâiliyât,¹ uydurma hadisler” gibi kelimeler de hurafeyle yakın anlamlı olarak kullanılmış; öyle ki günlük dilde bid'at ve hurafe zaman zaman aynı anlama gelecek şekilde birbirinin yerine geçmiştir. Bid'at, Hz. Peygamber'den sonra ortaya çıkan her şey olarak genel kapsamlı tarif edildiği gibi, Hz. Peygamber'den sonra dine yapılan eklemeye ya da çıkarma şeklinde daha dar kapsamlı şekilde de tarif edilmiştir. Genel tarifi esas alan din bilginleri, Hz. Peygamber'in bid'ati reddeden hadisi sebebiyle bid'ati iyi (bid'at-i hasene) ve kötü (bid'at-i seyyi'e) şeklinde iki grupta değerlendirme yoluna gitmişlerdir. Kur'an'ı bir mushafta toplamak, teravîh namazını cemaatle kılmak, camilere minare eklemek gibi uygulamaları iyi bid'at olarak değerlendirirken türbe yapmak ve buralara mum dikmek şeklindeki uygulamaları kötü bid'at olarak görmüşlerdir (Yaran, 1992: 129).

¹ Daha detaylı bilgi için bk. (Hatiboğlu, 2001: 199-202).

Dini, ana kaynaklarından öğrenen din bilginlerinin tarih boyunca temel uğraşlarından biri de bu sayılan yanlışlıkları düzeltme ve ortadan kaldırma olmuştur. Gerek uygulamanın başındaki din adamı olarak fetvalarıyla gerekse din bilgini olarak eserleriyle bu mücadelelerini sürdürmüşlerdir. Günümüze değin yapılan çalışmalarda hurafelere neden olan etkenler tespit edilip bunların kökenine inilmeye çalışılmıştır. Genel hatlarıyla hurafelerin ortaya çıkmasında cehâlet, dinî ilimlerdeki tahrifatlar, vaazlarda anlatılan kıssalara aslı olmayan şeylerin eklenmesi, ecdada bağlılık, tabiat varlıklarına duyulan ilgiler, eski din ve kültürlere ait unsurların İslamiyet'e eklenmesi gibi durumlar etkili olmuştur (Turgay, 2006: 27-28). Özellikle kültürel hayattaki devamlılık ilkesi neticesinde toplum hayatını kökünden etkileyen olaylarda bile eski inanç, adet ve gelenekler, birtakım değişimlerle yeni düzende varlığını korumuştur. Söz gelimi Hıristiyanlığın yayıldığı Roma topraklarında eski Roma ve Helen geleneklerinin etkisiyle putların yerini Hz. İsa, Hz. Meryem, havariler ve azizlerin resim ve heykelleri almıştır. Böylelikle eski putperest inancı kısmî bir dönüşümle varlığını muhafaza ettirmiştir (İnan, 1962: 6).

Günümüzde daha çok akademik çalışmalarla geçmişte ise başta ulema olmak üzere din bilginleri vasıtasıyla hurafe veya bid'atlerle mücadele edilmiş, halk bu konularda bilinçlendirilmeye çalışılmıştır. Bu cümleden olmak üzere Osmanlı döneminden günümüze kalan irili ufaklı birçok akâid risalesi vardır. Bu yazıda da yukarıda sözü edilen yanlış dinî inanç ve uygulamayla mücadele eden bir din adamının kaleme aldığı bir manzume ele alınacaktır.

Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Yazma Bağışlar 1261 (YB) ve Reşid Efendi 1554 (R) numaralarında kayıtlı iki nüshası bulunan eser 234 beyitten oluşmaktadır. Risalesine herhangi bir isim vermeyen müellif, kendi ismini de doğrudan zikretmez; ancak metnin sonundaki dua kısmında geçen,

Hakâretde çi ger mûr-ı siyâham

Kulum diseñ Süleymân-ı sipâham (YB11a, 231. beyit)

beytindeki Süleymân ismi karınca kelimesinin çağrışımıyla Süleymân peygambere telmih olabileceği gibi kuvvetle muhtemel gerçek adıdır; zira YB nüshasında “Süleymân” kelimesi, üstü kırmızı kalemle çizilerek vurgulanmıştır. Bu beyitteki “sipâh” kelimesinden onun bir asker olduğu da çıkarılabilir. Manzumesine kısa bir hamdele ve salvele ile başlayan nâzım,

Bu kez fehm eyleyesin ey tûtî-i cân

Neçe sühan olup elsünde devrân

Kimi küfr [ü] vebâl kimi hatâdur
Ki dîn içinde olmak key belâdur

Kimesne fehm idüp dimez zarardur
Zîrâ kim diller olmuş şûre-zârdur

Bu kez kitâba bakdım anda tahrîr
Beyân itmiş velî nesrile takrir

Dahı mücmel olup mefhûmı var az
Anuñçün nazm-ıla itdüm ser-âgâz

Mufassal birle fehm itmek âsândur
Murâd ola ancak dilde ayândur

Kitâb-ı nûr-ı mübînde rivâyet

Tamâm şeştâd mesâildür dirâyet (YB 1b, 5-11 beyitler)

beyitleriyle bu eseri niçin kaleme aldığını anlatır. Buna göre dinî konularda halk arasında kimi küfür, kimi vebal kimi de hata sayılabilecek birçok söz dolaşmaktadır; ancak gönülleri çoraklaştığı için kimse de çıkıp bunlar zararlıdır, demez; ilgili bir kitaba baktığında onda bu konuların zikredildiğini görmüş, ancak buradaki bilgiler özetlendiği için anlaşılmasının güç olduğunu düşünerek, bahsi geçen konuları nazmen anlatmaya başlamıştır. Çünkü ayrıntılı bir şekilde anlatılırsa anlaşılması kolay olacaktır. Kur'an hükümlerini esas alarak altmış meseleyi anlatacaktır. Manzumenin son kısmında nâzım,

Târîhi gayn ile kâf oldu tahkîk

Dahı [zamm] eyle yâ oldu muvâfık [$\dot{\text{z}}=1000 + \text{û}=100 + \text{û}=10 = 1110$]

Yigirmi dört[ü]dür mâh-ı sıyâmuñ

Tamâm itdüm risâle ihtitâmuñ (YB 10b, 211-212. beyitler)

beyitlerinde ebced hesabıyla, eserini 24 Ramazan 1110/26 Mart 1699'ta tamamladığını dile getirmektedir.

Bu da Kostantiniyye'de muhakkak
Rüstem Paşa Hânında ey muvaffak

Garîb [ü] nâ-tüvân dili göyünmiş

Perîşân-hâl olup bir merd-i dil-rîş

Âlimler de bil anuñ nâmı mefkûd

Tâliblerden dahî ol gayr-ı ma'dûd (YB 10b, 215-217. beyitler)

beyitleriyle de kendisinin İstanbul'da Rüstem Paşa Hanı'nda yaşadığını, perîşân, gönlü yanık, güçsüz ve kimsesiz olduğunu; âlimler arasında adının anılmadığı gibi tâliblerden de sayılmadığını anlatmaktadır.

Süleyman Efendi, mesnevi nazım biçimiyle yazdığı metninde altmış başlık altında çeşitli hurafe ve bidatleri ele almış ve bunları “sapkınlık, küfür, iftira, yalan” olarak nitelemiştir. Müellifin ele aldığı hurafe ve bid'atlerin büyük çoğunluğu kültürel etmenler ve ilahî olmayan dinlerden kaynaklanmaktadır. Ayrıca ilk başlıklarda görüleceği üzere diğer ilahî dinlerden gelen hurafeler de söz konusudur. Eserde işlenen konuları şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Meselede, insandaki vesvesenin kaynağına dair bir batıl inanış ele alınır. İblis, Hannas adlı çocuğunu Havvâ'ya emanet eder ve ortadan kaybolur, Hz. Âdem gelip çocuğu görür ve İblis'in çocuğu olduğunu anlayınca hemen öldürür. İblis tekrar gelir ve çocuğunu ister, çocuk da ortaya çıkar. Sonra her nasılsa çocuğunu tekrar emanet eder, Hz. Âdem bu sefer çocuğu boğazlayıp ateşe atıp külünü savurur, ancak İblis tekrar gelip Hannas diye seslenince, çocuk gelir; İblis yine çocuğunu bırakıp gider. Bu sefer Hz. Âdem ile Havvâ onu kesip pişirerek yerler, İblis gelip yine oğluna seslenince oğlunun onların yüreklerinde olduğunu anlar ve mutlu olur, böylece İblis onların içine girmiştir ve kıyamete kadar insanoğluna vesvese verecektir. İşte bu hurafeyi anlatan kimileri ayetlerden de delil getirirler, hatta bazı tefsirlerde de yer alır, hâlbuki bu apaçık bir iftiradır, küfür ve sapkınlıktır.

2. Mesele, Hz. Muhammed'in alışverişinde kavgacı, pazarlıkçı olduğu iddiasıdır; oysaki o, bütün alışverişlerinde cömert davranmış ve kimseyle mücadele etmemiştir. Bu da bir iftiradır.

3. Mesele Hz. Mûsâ'ya atılan iftiradır. Hz. Mûsâ'nın Allah'a “Sen ne zamandan beri Tanrı'sın?” diye soru sorduğu iddia ediliyor ki bu büyük bir iftiradır. Çünkü hiçbir peygamber böyle bir şey yapmaz.

4. Mesele de Hz. Mûsâ ile ilgilidir. Gûyâ Tanrı Hz. Mûsâ'ya “Sen benim yarattıklarım arasında sıradan hakir, alçak birisin, nebî olduğunu bana göster.” der; Mûsâ da “Yarattıklarının arasında en alçak olanı köpektir.” diye cevap verir. Bunun üzerine Tanrı “Neden onu alçak gördün?” diye Hz. Mûsâ'yı susturur. Bu da diğerleri gibi yalandır.

5. Meselede halkın arasında “Tanrı hile bilmez.” diye bir söz dolaştığı, bunun da çirkin bir laf olduğu, çünkü Tanrı’nın her şeyden münezzehe olduğu anlatılır.

6. Meselede, iftiracıların ve ömrü boyunca hiç kan aldırılmamış bir kişinin kestiği hayvanın murdar olup yenmeyeceğini söyledikleri, bunun da katı bir bilgisizlik örneği olduğu söylenir.

7. Meselede bir erkeğin rüyasında ihtilam olup peşinden eşiyile cima etmesi halinde doğacak çocuğun zînâ sonucu doğmuş gibi olacağı iftirası dile getirilir.

8. Meselede fahişelerin zinadan elde ettikleri kazancın onlara helal olduğu iftirasının en büyük küfür olduğu söylenir.

9. Meselede de batıl bir inanış olan, demirle yılan öldüren kişinin şehit olacağı yalanı anlatılmıştır.

10. Mesele hükümdarın sözünü dinlemeyen kişinin durumuna ayrılmıştır. Böyle bir kişinin hem kâfir olacağı hem de karısı üzerinden nikâhının düşeceği yalanına karşı nâzım şöyle der: Tanrı’nın hiçbir buyruğunu tutmayınca değil de hükümdarın buyruğunu tutmayınca mı kâfir oluyorsun ey alçak!

11. Meselede yine hükümdarın koyduğu narha uymayanın kâfir olacağı ve karısından boş sayılacağı iddiasının bir önceki gibi cevaplanabileceği söylenir.

12. Meselede bir uydurma hadisten söz edilir. Bu hadise göre büyükbaş hayvan kesen, insan satan, ağaç kesip taşları yakanlar cennete giremeyecektir. Bu da yalandır.

13. Meselede anlatılan yalan, ölüm döşegindeki insanların vasiyet etmelerinin caiz olmadığıdır.

14. Meselede, içinde kılıç olmayan kınla kılınan namazın geçersiz olduğu yalanından söz edilir.

15. Meselede kasık kılının murdar olduğu, bir arpa tanesinin boyunda ya da kırk günlük ise bunun caiz olmadığı hatta böyle bir kişinin kıldığı namazın da saflığını yitirdiği iftirası söz konusu edilir.

16. Meselede yine kasık kılıyla ilgili bir batıl inanıştan bahsedilir. Müftelerine göre bu kasık kılıları hamamda zırnik ile temizlense de bir kıl ters dönüp kalsa o kıl pistir, o kişinin namazı da niyazı da caiz değildir.

17. Mesele abdest bozulmasına ilişkindir. Yalancılara göre camide uyuyanları uyandırmamak gerekir, çünkü o takdirde abdestleri bozulur.

18. Meselede de abdest bozulmasına dair bir yalan anlatılır. Bir kişi abdest aldıktan sonra makatına dokunursa abdesti bozulmuş.

19. Meselede kitapsızların, ölümlerden çıkan şeyin onların gusül abdestini bozar, dedikleri dile getirilir.

20. Meselede, erkeklik organını gösteren kişinin kafir olup karısının üzerinden nikahının düşeceği iftirasından söz edilir.

21. Mesele hamalla ilgilidir. Hamalın kazancı haram olup ruhu karar-mıştı. Akli olan kimse bunu demez.

22. Meselede, güvenlik görevlisinin asasının düştüğü kuyudan çıkan suyun murdar olduğu yalanı anlatılır.

23. Mesele bir öncekinde olduğu gibi değirmencinin ziline battığı suyun murdar olması yalanına dairedir.

24. Meselede esirci, faizci, büyük kızını evlendirmeyen ve mütevellî olanların evinde et pişirilse o etin domuz kafası ile birlikte kaynamış gibi olacağı iftirasından bahsedilir.

25. Meselede yalanın büyüğü vardır. Bir su değirmencisinin eteğine pislik bulaşsa o pislik su ile temizlenmezmiş, temizlenmesi için o kişinin ya düşmanla savaşması ya da bir cenazeyi yüklenerek gitmesi gereken yere götürmesi gerekmiş.

26. Meselede kitapsız müftülerin asılsız fetvalarından biri anlatılır. Bunlara göre kedi, yerken gözünü kapattığı için kıyamette yemeği görmedim diye yediğini inkâr edecektir, işte bu yüzden kediyi yemek vermek caiz değildir.

27. Meselede Kadızâde'ye atılan iftira söz konusu edilir. Kadızâde gûyâ köpek, ayağıyla ekmeğe basıp israf edeceği için köpeğe ekmek verilmesin, dermiş.

28. Meselede mukim olan ticaret ehlinin fazla mal biriktirmesinin caiz olmadığı yalanı söz konusu edilir.

29. Mesele kasten yalan söyleyenin kâfir olacağı yalanına ayrılmıştır.

30. Meselede, hıyanet eden kişinin kâfirin küfüründen daha şiddetli küfür içinde olduğu anlatılır.

31. Meselede hanımına ve annesine küfreden ya da kadıya gidip pabucunu ters çeviren bir kişinin eşinden boşanmış sayılacağı dile getirilir.

32. Mesele, bir kişinin kölesini bir başkasının azat ettiği takdirde o kölenin gerçekten azat olduğu yolunda fetva veren cahilden bahseder.

33. Meselenin konusu bıyığını kısaltmayan kişi yemek yerken bıyığı yemeğe batsa ve o yediği gıdadan oluşan meni ile çocuğu olsa o çocuğun zina sonucu doğmuş olacağı batıl inanıştır.

34. Mesele Ramazan ve Recep aylarının ilk gecesinde filan duayı ya da virdi okuyarak dileğini dile getiren kişinin üzerinde başkalarının hakkı ya da namaz borcu varsa hepsinin ödenmiş sayılacağı iftirasını içerir.

35. Mesele bir öncekine benzer. Bir kişi Ramazanın son Cuma gecesi Hakk'ın rızasını umarak bir günlük kaza namazı kılsa kalan kaza namazlarını da kılmış sayılacaktır.

36. Mesele vakıf parasıyla ilgili bir batıl inanıştır: Vakfın parasını faizle borç vermek caizdir.

37. Meselede hac yolunun kapalı olması durumunda bir bedevinin kabrini ziyaret eden kişinin haccının tamam olacağı batıl inancı anlatılır.

38. Meselede, genelevin yasaklandığı yerde pahalılık olursa bunun sebebinin yasaklama olduğu yalanı dile getirilir.

39. Meselede kişinin evine ne getirirse hepsinin eşine ait olacağı anlatılır.

40. Meselenin konusu, meyhanelerde cami olmasının caiz olacağı, fakat kahvehane ve bozahanede olmasının caiz olmayacağı batıl inanıştır.

41. Meselenin konusu bir kişinin namaz kılarken önünden geçen başka bir kişiyi öldürmesinin caiz olduğudur.

42. Mesele, bir kişinin mal satarken yalan söylemesi halinde onun malının haram olacağı hususundadır.

43. Mesele namazla ilgilidir. Namaz kılmayan kişinin Müslüman olmayacağı iddia edilmiştir.

44. Meselede mezhep imamını bilmeyen kişinin namazının caiz olmadığı iddiasına yer verilir.

45. Meselede namazda Fatiha suresini açıktan okuyan bir kişi eğer namazı bilmiyorsa niyazı da yalvarması da caiz değildir denir ki bu da müna-fıkların sözüdür.

46. Meselede gayr-ı meşrû işleri engelleyen güvenlik görevlilerinin, bu işi kanımın karşılığında yapıyorum dediklerinde kâfir olacakları anlatılır.

47. Meselede çingeneyle livata şeklinde dahi olsa cinsel ilişkiye giren kişinin gusletse bile cenâbetlikten kurtulamayacağı yalanı dile getirilir.

48. Mesele zındıkların kıyamet günü Hallâc-ı Mansûr'un dirilerek bütün dağları elindeki yay ile pamuk gibi atacağı yalanına ayrılmıştır.

49. Mesele Hazret-i Ali'ye ilişkin iftiraları içerir: Hz. Ali Düldül isimli atıyla bir mağarada kalmıştır. Bu dünyaya yedi kez gelecektir, filan velî de böyle olacaktır. Zaten Hz. Ali ölmedi gökyüzündedir; onu Hz. Peygamber mirâcdâ ve arslan suretinde görmüştür. O gece Hz. Peygamber'den önce Hz. Ali dünyaya inmiştir, Veyse'l-Karânî de bu olayı görmüştür.

50. Meseleye göre bir kişi büyük kardeşinin hanımını alırsa, büyük de küçüğün hanımını nikâhına alabilirmiş.

51. Meselede zındıkların minberin içi ve üstü ile mihrabın içini camiden saymadıkları söylenmektedir.

52. Meselede hâricîlerin, cünûp bir kişinin havuza dalması halinde pisliğin vücudunda kalacağı, temizlenemeyeceği iftirası anlatılmaktadır.

53. Meselede îmân ile yalanın bir arada bulunamayacağı, dolayısıyla yalan söyleyen kişinin mümin olamayacağı anlatılır.

54. Meselede içki içen kişinin imanının başından çıkacağı, ancak kırk gün içinde tekrar iman edebileceği, eğer kırk gün dolmadan ölürse o kişinin ahirete imansız gideceği yalanı dile getirilmiştir.

55. Meselede bir Müslümanın bir savaş aracıyla ölmesi halinde kafir olacağı iftirası anlatılır.

56. Meselede Kunut dualarını bilmeyen kişinin şehadetine güvenilemeyeceği söylenir.

57. Meselede bir hayvanı keserken gerdanını tam kesmeyince o hayvanın etinin helal olmayacağı safsatası anlatılır.

58. Meselede bir Müslümana asılacaktır ya da katli vaciptir denildiğinde, o kişi bu cezaya müstahak değilse diyen kişinin kendini belaya salacağı iddiası anlatılmıştır.

59. Meselede anlatıldığına göre hizmetçiler ibadet edince sevabı efendisine, küçük çocuklar ibadet edince sevabı ana babasına gider, onlar da sevaptan mahrum kalırlar imiş.

60. Meselede hizmetçinin ibadeti efendisine hizmet etmektir yalanı dile getirilir.

Bunların dışında metnin hâtîme kısmında eğer borç veren alacağını isterse sevabını alamaz iftirası da dile getirilmiştir.

Sonuç

Kimisi döneminde kimisi ise her dönemde yanlış, hata, ayıp sayılan bir takım davranış ve tutumların önüne geçmek, bunları engellemek için aslî

niteliği olan “ayıp, hata, yanlış” yargılarından daha kati ve etkili olan başka yargılar aranmış ve bulunmuştur. Bu yargılar dinî kaynaklı olan “günah, küfür” gibi yargılardır. Bu yönden bakınca yukarıda sayılan batıl inanış ve hurafelerin aslında birer dilsel sapma olabileceği hükmüne de varılabilir. Yani insanların kişisel temizliklerini yapmamaları aslında bir kusurdur, fakat kusurlusun dendiğinde kişinin bunu çok dikkate almayacağı aşîkârdır, ancak bu kusuru dinî/imanî alana çekince ve kusurunu gidermediği ya da bu kusuru işlediği takdirde dinden çıkacağı şeklindeki bir hüküm daha etkili olacaktır. Şurası bir gerçek ki altmış başlıkta sıralanan sapmalar sadece dilsel sapma ile izah edilemeyecektir. Müellifin de sık sık yakındığı müfteriler, kitapsız hocalar, hâricîler dini bozma, dine zarar verme amaçlarıyla bu tür sapkın düşünceleri dolaşıma sokup emellerine ulaşmak istemişlerdir. Eser edebî yönden oldukça zayıftır. Amacının sadece toplumdaki yanlış inanışları anlatıp toplumu aydınlatmak olduğu anlaşılan nâzımın, sık sık vezin, kafiye ve imlâ hatası yaptığı görülmektedir. Bu kusurlardan kimileri metin tamiri yoluyla giderilmeye çalışılmış, kimileri ise bu yolla halledilemediği için olduğu gibi bırakılmış ve kusurlu olduğu belirtilmiştir.

Kaynakça

- Çobanoğlu, Abdullah (2006). *Halk Arasında Yaşayan Hurafeler Üzerine Bir Alan Araştırması (Bursa/Osmangazi Örneği)*. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hatiboğlu, İbrahim (2001). “İsrâiliyat”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.23. İstanbul: TDV Yayınları, 199-202.
- İnan, Abdülkadir (1962). *Hurâfeler ve Menşeleri*. Ankara: Nur Matbaası.
- Risale, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Reşid Efendi 1554.
- Risale, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Yazma Bağışlar 1261.
- Turgay, Nurettin (2006). “Kur’ân Çerçevesinde Hurâfeler ve Korunma Yolları”. *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VIII(1): 21-40.
- Yaran, Rahmi (1992). “Bid’at”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.6. İstanbul: TDV Yayınları, 129-131.
- Yel, A. Murat (1998). “Hurâfe (Dinler Tarihi)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.18. İstanbul: TDV Yayınları. 381-382.

Ek.1. Nüsha Tavsifleri

1. YB, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Yazma Bağışlar 1261/1, 1b-11a arasında.

Şemseli, içi siyah, kenarları vişne renkli deri cilt; zahriyesinde iki adet vakıf mührü ve mecmuanın içindeki risalelerin isimleri var. Altın yaldızlı mihrabiye, ser-levha kısmı boş, çift sütun 15 satır, cetveller altın yaldızlı, nesih, başlıklar sürh.

İstinsah tarihi: ? Zilkâde 1119 / Ocak 1708'de başlanıp 1 Safer 1120 / 22 Nisan 1708'de bitmiş

Müstensih: ?

Baş:

Bi'smi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥim ve bihi nesta' in

Bi-ḥamdi'llāh zebānum gūya geldi

Ḳalem baḥr-i ḥikemden cūya geldi

Sonu:

El-ḥamdu li'llāh evvelen ve āḥiren ve zāhiren ve bāṭinen el-ḥamdu lil-lāh bi-ni' metihī tetimme's-ṣālihāt ve's-ṣalātu ve's-selāmu 'alā seyyidi'l-'arabu ve'l-'acemi ilā yevmi'l-ḳiyām

2. R, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Reşid Efendi 1554, 37b-51a arasında.

mihrabiye, ser-levha yok, çift sütun 11 satır, cetvelsiz, nesih, başlıklar sürh.

İstinsah tarihi: ?

Müstensih: ?

Baş:

Bi'smi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥim ve bihi nesta' in

Bi-ḥamdi'llāh zebānum gūya geldi

Ḳalem baḥr-i ḥikemden cūya geldi

Sonu:

El-ḥamdu li'llāh evvelen ve āḥiren ve zāhiren ve bāṭinen el-ḥamdu lil-lāh bi-ni' metihī tetimme's-ṣālihāt ve's-ṣalātu ve's-selāmu 'alā seyyidi'l-'arabu ve'l-'acemi ilā yevmi'l-ḳiyām

Ek.2. Metin

[R37b - YB 1b]²

² Nüsha farkları gösterilirken Yazma Bağışlar 1261 nüshası için YB, Reşid Efendi 1554 nüshası için R kısaltması kullanılmıştır.

Bi'smi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥim ve bihi nesta'ın

mefā' ilün mefā' ilün fa' ülün
Bi-ḥamdi'llāh zebānum gūya geldi³
Ḳalem baḥr-i ḥikemden cūya geldi⁴

Tāzelendi yine gülün varaḳı
Ḥikemle pür idem yine ṭabaḳı

Şalāt olsun o şāh-ı iştifāya
Nebiler muḳtedāsı Muştafā'ya

Daḡı aşḡāb [u] āline firāvān
Felek devvār olup döndükçe devran

- 5 Bu kez fehm eylesiz ey tūṭi-i cān⁵
Neçe süḡan olup elsünde devran

Kimi küfr [ü] vebāl kimi ḡaṭādur
Ki dīn içinde olmaḳ key belādur

Kimesne fehm idüp dimez zarar dur
Zirā kim diller olmuş şüre-zārdur

Bu kez kitāba baḡdım anda taḡrīr
Beyān itmiş velī neşr-ile takrir

Daḡı mücmel olup mefhūmı var az
Anuñçün nazm-ıla itdüm ser-āḡāz

- 10 Mufaşşal birle fehm itmek āsāndur
Murād ola ancaḳ dilde 'ayāndur⁶

[R 38a]
Kitāb-ı nūr-ı mübīnde rivāyet
Tamām şeştād mesā'ildür dirayet

Ricāmuz budurur⁷ol bī-mişālden
Şevābın vire ḡıfz ide ḡaṭādan

³ geldi] geldim R

⁴ geldi] geldim R

⁵ Bu mısradā vezin kusurludur.

⁶ Bu mısradā vezin kusurludur.

⁷ budurur] budur R

Dağı nef' i 'ām ola 'ibāda⁸
İdeler fā'ideler istifāde [YB 2a]

Dağı mezkūr ola dillerde peyvend
İdeler raḥmet-ile dilümi bend

- 15 Ḥayāt-ıla ola nāmum beyānda
Bu şuhūflar oқundukça cihanda

El-Mes'ebetü'l-Evvelī

Biri budur ki Ādem birle Ḥavvā
Ḳamu 'ayb u şenā'atden müberrā

Ki İblīs eyledi mekr ü ḥidā'¹
Andan kim maḥv olup dīnin metā'¹⁹

Olup İblīs veledin ismi Ḥannās
İde vesvāsı dillerinde esās

Ḥavvā'ye virdi oğlanı temāmet
Murādı İblīs'in ki ide ḥıyānet

- 20 Didi oğlum emānet sizde dursun
Ḳoyup kendi çü İblīs oldu birün

[R 38b]

Gelüp Ādem görür onda[dur] oğlan
Su'āl itdi didiler ibni Şeyṭān

Hemān dem ḳatlı idüp atdı yabāna
Gelüp İblīs yine oldu revāne

Veledin isteyüp itdi nidāyı
Hemān dem şavt-ıla virdi şadāyı

Yine İblīs revān oldu beyābān
Velī Ādem bu işde oldu ḥayrān

- 25 Yine alup Ādem oğlanı tekrār
Boğazlayup āteşde itdi yek bār

⁸ Bu mısradaki vezin kusurludur.

⁹ Bu mısradaki vezin kusurludur.

Kül oldu hem anı şavurdı bāda
Öyle zanneyledi irdi murada

Yine İblīs gelüp çağırdı Ḥannās
Gelüp lebbeyk didi ol piç vesvās

[YB 2b]

Yine koyup anı İblīs-i mağbūn
Gelür Ādem taḥayyürde qalır çün

Hemān dem zebḥ idüp Ādem bil anı
Pişirüp yidiler Ḥavvā'yla anı

30 Çü İblīs yine geldi itdi āvāz
Yüreklerinde Ḥannās eyledi nāz

Çü İblīs gördi anı oldu ferḥān
Ki dillerinde qaldı ibni Şeyṭān

[R 39a]

O demden berü tā yevmü'l-ḳıyāme
Müvesves oldu Ḥannās-ı melāme

Daḥı āyetden iderler delālet
Şudür-ı nāsa budur oldu 'illet

Velī bil kim budur küfr ü dālālet
O sulṭāna iderler böyle nisbet

35 Egerçi ba' zı tefsirlerde müşbet
Olupdur müfterilerden rivayet

Vücüd virme şaḳın kim bu dālāldür
İnanmaḳ oldu hem küfr [hem]vebāldür

El-Mes'eletü's-Şāniyyetü

Biri de budurur kim anı dirler
Cidāl eyledi bey' inde peygāMBER

Bu daḥı iftirādur eyle iz' ān
O şāha eylediler qatı bühtan

Ki bey' inde şirāsında o sulṭān
Semāḥatle idi ṭab' ı firāvān

- 40 Semâhatle buyurdı ümmetine
Cidâlden nehy idüp ümmetine

El-Mes'eletü's-Şâlişetü

[R 39b – YB 3a]

Biri dağı Mūsā'ya iftirâlar
Su 'âl eyledi rabbisine dirler

Neden berü yâ Rab sen tañrısın
İnanursañ buña sen müfterisin

Bunı câhil dimez hâşâ nebîler
Görün kim n'eylediler müfteriler

El-Mes'eletü'r-Râbi'atü

Biri dağı Mūsā'ya iftirâlar
Buyurdı Haq te'âlâ aña dirler

- 45 Qamu mañlûkâtumdan bir denîsin
Baña göster anı ki sen nebisin

Mūsâ fikreleyüp dir ey Tüvânâ
Mañlûkâtından alçaq kelb ednâ¹⁰

Bu kez dir Haq te'âlâ ey Kelîmüm
Neden bildün anı alçaq Kelîmüm

Diyüp ilzâm ider Mūsā'yı ol Rab
Yalandur cümlesi ey dost bilâ-reyb

El-Mes'eletü'l-Hâmisetü

Biri dağı 'avâm dirler te'âlâ
Hîle bilmez diyüp cehl-ile icrâ

[R 40a]

- 50 Bu dağı bil ki ol qavl-i şenî' dür
Bu sözlerden qamu a' lā ğanîdür

Zirâ kim cehl [ü] işbât vardur andan
Münezzehdür bilürsin in ü andan

El-Mes'eletü's-Sâdisetü

Biri dağı eger insân-ı merdân

¹⁰ Bu mısradâ vezin kusurludur.

Çamu ' ömrinde hiç aldirmaya çan

[YB 3b]

Pes ol âdem ne zebh eylerse hayvân
Câ'iz degüldür ey merd-i sühandân

O et murdâr olur yimezler anı
Bu vech-ile ider çalka ziyânı

- 55 Çatı cehl-i çalîzdür ey birâder
Bunı ol müfterîler çalka söyler

El-Mes'eletü's-Sâbi' atü

Biri dağı eger seyrinde âdem
Cünüb olsa dönüp ehliyle ol dem

Cimâ' itse veled olur zinâdan
Diyüp söyler bu çalka iftiradan

El-Mes'eletü's-Şâminetü [R 40b]

Biri dağı ki çahpeler zinâdan
Anuñ kesbi çelâldür dirler andan

Bu dağı küfr-i ekberdür çamudan
Yâ Rab sen çakla [çurı] iftiradan

El-Mes'eletü't-Tâsi' atü

- 60 Biri de ger çadîd ile yılanı
Urup çatl eyleye ol pür-ziyânı

Şehîd olur didiler ey birâder
İnanma kim budur ol çavl-i ebter

El-Mes'eletü'l-'Āşiratü

Biri dağı budur ey çân-ı ekrem
Ki şahuñ sözini çutmayan er [kim]

Kâfirdür hem anuñ ' avreti boş hem
Bunı söyler çamu evlâd-ı âdem

[YB 4a]

Diyesin aña ey çâhil-i ebter
Çudâ'nuñ çamu buyruğın çutan er

- 65 Cihânda var mıdur öyle beyânı

Niçün bu halka söylersin yalanı

Ḥudā'nuñ buyruğın tutmazsın ey dūn
Meger şāhuñ söziyle kāfir olduñ

[R 41a]

Yā Rab senden amān cehl-i marāzdan
Ḥudāyā hıfz idüp halkı 'arāzdan

El-Mes'eletü'l-Hādiyyetü 'Aşere

Biri dağı budur kim ey birāder
Eger narḥ-ı şāhuñ tutmazsa bir er

Ol ādem kāfir olur 'avreti boş
Bunuñ dağı cevābı öyledür hoş

70 Yā Rab hıfz eyle sen cehl [ü] belādan
Ḳamu halkı-ı 'ālemi iftiradan

El-Mes'eletü's-Şāniyyetü 'Aşere

Biri dağı lisānlarda muḳadder
Ḥadıṣ-i mevzū' oldı bed-muḥarrer

Baḳar zebḥ eyleyen beşer şatanlar
Şecer ḳaṭ' eyleyüp aḥcār yakanlar

Cināna girmeyiserdür temāmet
Bu ḥod yalan durur hıfz ile millet

El-Mes'eletü's-Şāliyetü 'Aşere

Biri dağı döşekde ḥastelerdür
Vaşıyyetleri hiç cā'iz degüldür

[R 41a]

75 Bu ḥod dağı yalandur ey birāder
Kitābsız halkı milletden çıkarlar

Kitābsız müftiler ḳuzāt-ı zālīm

[YB 4b]

Bu mes'eyle olsalar mülāzim

'Aceb degül ki [buña inananlar]?

Degüldür āḥiretlerin şatanlar

El-Mes'eletü'r-Rābi'ü 'Aşere

Biri dağı budur ulu muşibet
Ki söylerler bunu cāhiller [elbet]

Ki boş kın-ıla namāz oldu bātıl
Yalandur iftirādur kavlı-i ‘atıl

El-Mes’eletü’l-Hāmisetü ‘Aşere
80 Biri dağı kısıq kılina murdār
Diyüp arpa uzunı olsa ey yār

Ya kırk günlük ola cā’iz degüldür
Namāzı hem aña rā’ik degüldür

Bu dağı iftirādur dīne ey yār
Cehāletde çalupdur halk ağyār

El-Mes’eletü’s-Sādisetü ‘Aşere
[R 42a]
Biri dağı budur hāmmāmda nūre
Urup bir kılı kalsa oldu devre

Ki necisdür o kııl bilgil namāzı
Cā’iz olmadı hem anuñ niyazı

85 Muşibetdür bu fetvālar cihānda
Ki halkı kamu bırağur¹¹ ziyānda

El-Mes’eletü’s-Sābi‘atü ‘Aşere
Biri dağı cāmi‘ de uyuyanlar
Uyandırma şağın ābdest bozarlar

[YB 5a]
Bilin kim bu dağı kızb [ü] dalāldür
Bu müfteri¹² cihānda halk vebāldür

El-Mes’eletü’s-Sāminetü ‘Aşere
Biri dağı bu durur alsa āb-dest
Biri dağı dübüline vura dest

Ki ya‘ nī parmağın degerse ey yār

¹¹ Metinde “bırağurlar” şeklinde olmakla birlikte, vezni aksattığı için -lar ekinden sarf-ı nazar edilmiştir.

¹² Metinde “müfteriler” şeklinde olmakla birlikte, vezni aksattığı için -ler ekinden sarf-ı nazar edilmiştir.

Dübürine olur āb-desti tār-mār

- 90 Bu daḥı iftirādur dāinde elbet
Muşibetde alupdur uşbu ümmet

El-Mes'eletü't-Tāsi' atü 'Aşere [R 42b]

Biri daḥı meyitlerden çıkan şey
Ġusul āb-destlerin bozar dir ey ḥay

Kitābsız mes'elesidür muarrer
Bu dāinde yazı oldu ey birader

El-Mes'eletü'l-'İşrūn

Biri daḥı zekerin gösteren ḥoş
Kendi kāfir olur hem 'avreti boş¹³

Bu daḥı dāini yıdı a ḥıredmend
Bu dāine müfteriler oldu peyvend

El-Mes'eletü'l-Ḥādī ve'l-'İşrūn

- 95 Biri daḥı ḥamālun ücreti hem
Ḥarām oldu zīrā cāni ir hem

Degül nakli meger kim ola 'aqlı¹⁴
Bunu dir mi bir ādem olsa 'aqlı

El-Mes'eletü's-Şāniyyetü ve'l-'İşrūn

[YB 5b]
Biri daḥı yaşıçmuñ 'aşāsı
uyuya düşse ey dāinüñ esası

O şu murdār olur dir ey birāder
Yalanı eyleyüp albinde ezber

[R 43a]

El-Mes'eletü's-Şāliyetü ve'l-'İşrūn

Biri daḥı degirmencinüñ zili
Şuya batsa olur murdār bu ḥayli

- 100 Yalandur iftirādur eyle taşdı
Bunu diyen ādem kim ola zındı

¹³ Bu mısradaki vezin kusurludur.

¹⁴ Mısraın başında zuhūl eseri olduu anlaşılan bir "daḥı" kelimesi var ancak vezni bozduu için ondan sarf-ı nazar edildi.

El-Mes'eletü'r-Râbi'atü ve'l-İşrûn

Biri dağı esirci hem ribâcî
Büyük kızını evlendirmeyici

Mütevelli dağı ocağlarında
Eger et bişirürler ise anda

Toñuz başı bile kaynar dimişler
Ki dînde 'alâkası yoğ keşişler

Bunı peydâ idüp hem söyleyenler
Dîn-i İslâm'da naşib olmayanlar

El-Mes'eletü'l-Hâmisetü ve'l-İşrûn

105 Biri dağı şu degirmencinüñ bil
Eteğine necâset olsa ey dil

Şu ile pāk olunmaz tā ki ol merd
'Adüyla ceng idüp tā çekmeye dert

[R 43b]

Ki ya' nî bir cenâze ide taħmîl
Götüre menziline ide tahvil

Yalanuñ key büyügidür ey birâder¹⁵
Yayupdur dîni buncılayın erler¹⁶

[YB 6a]

El-Mes'eletü's-Sâdisetü ve'l-İşrûn

Biri dağı budur ki gürbeye hem
Yimek virmek câ'iz degül durur hem

110 Zîrâ kim gözlerin yumar dağı yir
Kitâbsız müftî dağı böyledür dir

Qıyâmetde anı inkâr idiser
Yimegi görmedüm gürbe diyiser

Neden fikre gelüpdür bu yalanlar

¹⁵ birâder] birâderler YB. Metinde "Yalanuñ key büyügidür ey birâder" olmakla birlikte vezin gereği "key" kelimesinden sarf-ı nazar edildi.

¹⁶ erler] er R

Cezâların bulur anı diyenler

El-Mes'eletü's-Sâbi'atü ve'l-'İşrûn

Biri dağı büyük yalandur ey yâr
Kâdı-zâde'ye eyler iftiralar

Köpege virmesünler etmegi hem
Başar ayağ-ıla isrâf durur hem

- 115 O sultân[a] bu kızb [ü] iftirâyı
İden şüfi ola yâ ḥod mürâ'î [R 44a]

El-Mes'eletü's-Sâminetü ve'l-'İşrûn

Biri dağı muḳîm olan tucâr hem
Onı on ikiden ziyâde olursa hem¹⁷

Ki ya' nî izdiyâd câ'iz degüldür
Diyüp şer'e yalan lâyıḳ degüldür

El-Mes'eletü't-Tâsiatü ve'l-'İşrûn

Biri dağı yalan söylerse ḳaşden
Kâfir olur diyü söyler ḳaşşadan

Bu deñlü iftirâ iden bu dîne
Sezâdur bu kişi maḳt-ı mübine

[YB 6b]

El-Mes'eletü's-Şelâsün

- 120 Biri dağı ḥıyânet eyleyen merd
Eşeddür küfr-i kâfirden dir ey ferd

Yalandur bu dağı dinde birâder
Bunu diyen kişi bir merd-i ebter

El-Mes'eletü'l-Hâdiyyetü ve's-Şelâsün

Biri dağı budur 'avretine seb
Ya ḳaḥpe dise [a]nasına [da] heb

[R 44b]

Ya ḳâdıya varsa ters itse pâbuç
Olur 'avreti boş hem aḥvâli güç

Yalandur cümlesi bi-ḥaḳḳı Furḳân

¹⁷ Bu mısradaki vezin kusurludur.

Kitābsız müftüdür ol merd-i hızlān

El-Mes'eletü's-Şāniyyetü ve's-Şelāsün

- 125 Biri dağı ilūn kılını ey yār
Bir ecnebī āzād eylerse yek bār

Āzād olur gider ol şāhibinden
Budur fetvā o cāhilūn elinden

El-Mes'eletü's-Şāliyetü ve's-Şelāsün

Biri dağı bıyıgım¹⁸ kırkmayan er
Aşı yirken degerse ey birader

Ol aşdan kim menī hāşıl olısar
O menīden veledi doğsa¹⁹ eger

Zinā evlādıdur dirler yalandan
Cāhildür aksamaz eşek palandan

El-Mes'eletü'r-Rābi' atü ve's-Şelāsün

[YB 7a]

- 130 Biri dağı Ramazānuñ Recebūñ²⁰
Evel gicesinde olsa talebūñ²¹ [R 45a]

Fülān du' ā yāhod virdi oğursa
Üzerinde eger hūkūğ olursa

Namāzuñ var ise [hepsi] ödenür?
Diyü idlāl ider halka güvenür?

Yalandur cümlesi kızb ü hařādur
Kitāba şer'e cümle iftirādur

El-Mes'eletü'l-Hāmisetü ve's-Şelāsün

Biri de Ramazānuñ şoñ cum'asın
Gicesini öger Hařkuñ rızasın

- 135 Ki ya' nī bir günü²² kařā iderse

¹⁸ Metinde “bıyıgını” olmakla birlikte vezin gereği belirtme ekinden sarf-ı nazar edildi.

¹⁹ doğsa] doğarsa R

²⁰ Metinde “Biri dağı ya Ramazānuñ ya Recebūñ” olmakla birlikte vezin gereği “ya... ya bağla-cından sarf-ı nazar edildi.

²¹ Bu misrada vezin kusurludur.

²² Metinde “günlük” olmakla birlikte vezin gereği “güni” olarak tespit edildi.

Çamu çalmış namāzlarıñ olursa

Ödenür cümlesi ĥalāř olursın
Yalandur bu dağı is pas olursın

El-Mes'eletü's-Sādisetü ve's-Şelāsün

Biri de vāķıfuñ aqçasın ey yār
Ribā ile virürse cā'izi var

Bu da yalan durur hem iftirādur
İmāmlar çavline uymaz ĥaťādur

El-Mes'eletü's-Sābi' atü ve's-Şelāsün [R45b]

Biri de ĥac yolu ger çat' olursa
Bedevī çabrini ger ĥac iderse

140 Ola ĥaccı tamām dir ol münāfik
Dađı beñzer dīnūñ yolında zındik

El-Mes'eletü's-Şāminetü ve's-Şelāsün [YB 7b]

Biri de bābuluk yařař olursa
Bu kez onda ĥalā vāķı' olursa

Bil andandur²³ muĥaķķaķ bu ĥalā'i
Diyü söylerler ol düzaĥ-sezā'i

Bularuñ²⁴ tekfiri belki vācibdür
Muĥaķķaķ zındik u küfri 'acibdür

El-Mes'eletü't-Tāsi' atü ve's-Şelāsün

Biri de iftirā eyler cihānda
Kişi her ne getür[ür]se evinde

145 Çamusı 'avretüñ olur muĥaķķaķ
Diyü lāf urur ol kelb-i muzandaķ

El-Mes'eletü'l-Erba'ün

Biri mey-ĥānelerde cāmi' olsa
Cā'izdür līk çahve de olursa [R 46a]

Veya boza yirinde cā'iz olmaz

²³ Metinde "andandur bil" olmakla birlikte vezin gereği takdim tehirlı olarak "bil andan" şekliyle tespit edildi.

²⁴ Metinde "bunlaruñ" olmakla birlikte vezin gereği "bularuñ" olarak tespit edildi.

Dir ol zındıķ girü müslümān olmaz

Yalancılar dağı yüzi aradur
Dīnin yıķmıř ‘aduvv-i Mustafā’ dur

El-Mes’eletü’l-Ĥādiyyetü ve’l-Erba’ ün

Biri de ger namāz kıllarken ādem
Öñinden geĤse ol demde bir ādem

150 Anı atlı eylemek cā’iz durur ol
Diyü lāf [u] gūzāf eyler o maĥzūl

El-Mes’eletü’s-Şāniyyetü ve’l-Erba’ ün

Biri de bir ādem bey’inde taĥķķiķ
Yalan söyler[i]se bilgil muĥaķķaķ

Anuñ mālı ĥarām olur bilā-reyb
Diyü yalan dir²⁵ ol kelb ođulu kelb [YB 8a]

El-Mes’eletü’s-Şāliyetü ve’l-Erba’ ün

Biri de ger namāz kılmazsa insān
Cihānda ol degūldür [bil] müselmān

Bu dağı mezheb-i ĥāricī ey cān
Degūldür belki kendü²⁶ bil müselmān [R 46b]

El-Mes’eletü’r-Rābi’ atü ve’l-Erba’ ün

155 Biri de ger imām-ı mezhebin²⁷ ol
Kim²⁸ idüğini bilmez[i]se dir ol

Namāzı cā’iz olmaz dir o zındıķ
Ṭarīķ-i řer’ini yıķar mūnafık

El-Mes’eletü’l-Ĥāmiyetü ve’l-Erba’ ün

Biri de cehr-ile namāzda bir merd
Sūre-i Fātiĥa oĥursa yek ferd

Şora bilmezse řoñra ger²⁹ namāzı

²⁵ Metinde “söyler” olmakla birlikte vezin gereği “dir” olarak tespit edildi.

²⁶ Metinde “belki kendü degūldür” olmakla birlikte vezin geređi takdim tehirlı olarak “degūldür belki kendü” řekliyle tespit edildi.

²⁷ Metinde “mezhebini” olmakla birlikte vezin gereği belirtme ekinden sarf-ı nazar edildi.

²⁸ Metinde “kimden” olmakla birlikte vezin gereği “kim” olarak tespit edildi.

Cā'iz olmaz olur anuñ niyazı

Bu da kıba yalandur bil muhaqqak
Meger ki ğayr-ı dindedür münafık

El-Mes'eletü's-Sādisetü ve'l-Erba'ün

160 Biri de ger yaşağ kolluğ tutanlar
Ya nā-meşrū' yolında bel olanlar

Dise kıanım bahāsıdır bu hizmet
Kāfir olur ne dīn kıalır ne millet

El-Mes'eletü's-Sābi'atü ve'l-Erba'ün [R47a]

Biri de çingeneye varan ādem
Livāta dağı itse ibni ādem [YB 8b]

Ğusul itmek[i]le ol merd muhaqqak
Cenābetden çıkamaz dir o zındığ

El-Mes'eletü's-Şāminetü ve'l-Erba'ün

Biri de bil kıyāmet ğünü olısar
Dağı Hāllāc-ı Mansūr dirgiliser

165 Bu tağları kıamu yayıla ol merd
Atar penbe gibi ol merd-i bī-derd

Bu da zındıklarunñ sözi muhaqqak
Nidelüm dīnde 'adū çoğdur ancak

El-Mes'eletü't-Tāsi'atü ve'l-Erba'ün

Biri de 'Alī Düldülüyle ol şāh
Mağarada kıalupdı merd-i dergāh

Bu dünyāya yedi kez geliserdür
Fülān velīde böyle olıсарdur

Hem 'Alī ölmedi eflākdedür ol
Şeb-i mi' rācda ğördi anı resul

170 Velikin şüret-i arslanda ğördi
Resülden evvel ol dünyāya ğeldi

²⁹ Metinde “soñra ger şora bilmezse” olmakla birlikte vezin gereği takdim tehirlı olarak “şora bilmezse soñra ger” şekliyle tespit edildi.

[R 47b]

Üveysü'l-Ḳarānī de anda gördi
Şeb-i mi' rācda resūl anda buldı

Ḳamusın³⁰ bil muḥaḳḳaḳ iftirādur
Yalandur iftirādur bī-merādur

El-Mes'ebetü'l-Ḥamsūn

Biri de bil küçük qarındaş ey cān
Büyügin 'avretin alur ol ey cān

Velī büyük küçük 'avretin bil ol
Nikāhıyla alur ol bulmadı yol

175 Bu da bir iftirādur dīnde ey merd
Şerī' atden berīdür şaḥş-ı bī-derd

[YB 9a]

El-Mes'ebetü'l-Ḥādiyyetü ve'l-Ḥamsūn

Biri de minberūñ içi vü üsti
Biri de miḥrābuñ içi ya³¹ düstī

Cāmi' den ol degüldür bil muḥaḳḳaḳ
Bu sözün şāhibi zındıḳdur ancak

El-Mes'ebetü's-Sāniyyetü ve'l-Ḥamsūn

Biri de bir cünüb kim ḥavza ḫaldı
Necislik gövdesinde ḳaldı gitdi

[R 48a]

Ṭahāret birle pāk olmaz muḥaḳḳaḳ
Ḳalur nā-pāk işit fetvā-yı zındıḳ

180 Bu daḫı iḥtilāfdur bil muḥaḳḳaḳ
Ḥavāricüñ sözidür ola taḫḳıḳ

El-Mes'ebetü's-Sālisetü ve'l-Ḥamsūn

Biri de kızb ile imān muḳarrer
İkisin bir yire sıgmaz muharrer

Yalandur sözleri hem ḫāricīdür
Ki islām dīnini hem yıḳıcıdur

³⁰ Metinde "ḳamusını" olmakla birlikte vezin gereği belirtme ekinde sarf-ı nazar edildi.

³¹ Metinde "ey" olmakla birlikte vezin gereği "ya" olarak tespit edildi.

El-Mes'eletü'r-Rābi'atü ve'l-Ḥamsün

Biri de bir kişi ḥamr içse nā-gāh
Çıkar imānı başı üzre³² ey māh

Tā kim tamām olunca erba'ini
İçeri girmedi ol nazenini

185 Eger kırk gün ölürse³³ ol muḥaḥḳaḳ
İmānsız gidiserdür eyle taḥḳiḳ

Bu daḥı ḥāricidür söyleyen merd
Yalandur müfteridür diyen...

[YB 9b]

El-Mes'eletü'l-Ḥāmisetü ve'l-Ḥamsün

[R 48b]

Biri de bir müselmāna işāret
Ālet-i ḥarb ile ölürse elbet

O kāfirdür diyü eyler cesāret
Meger kendüsine eyler ḥasāret

Muḥaḥḳaḳ iftirādur dīnde ey mīr
Bu i' tiḳādda iseñ eyle taḡyir

El-Mes'eletü's-Sādisetü ve'l-Ḥamsün

190 Biri de hem Ḳunutı bilmeyen er
Şehādet[i] tutulmaz söyler ezber

İmāmlara ider bu ḳavli ezber
Ḥilāfdur ḳıl güzer andan sen elbet³⁴

El-Mes'eletü's-Sābi'atü ve'l-Ḥamsün

Biri de ḥayvānı zebḥ itse taḥḳiḳ
Daḥı gerdānını kesmezse zındiḳ

Ḥelāl olmaz dir ol merd-i müneccis
Muḥaḥḳaḳ eyledi tezvīr ü telbīs

³² Metinde “üzre olur” olmakla birlikte zuhul eseri yazıldığı anlaşılan “olur” kelimesinden vezin gereği sarf-ı nazar edilmiştir.

³³ Metinde “ölse” olmakla birlikte vezin gereği “ölürse” olarak tespit edildi.

³⁴ Kafiyeye uymamakla birlikte metinde “elbette” şekli kayıtlıdır.

Dağı nice müselmānlar durur bil
Lisān ile ider kendüni tađlil

El-Mes'eletü's-Şāminetü ve'l-Hamsün [R49a]

195 Müselmāna diyen aşılacağdur
Dağı vācib-i қatl ol muḥaқaқdur

Eger degül ise ol bu cezāya
Muḥaқaқ kendin uğratdı belaya

Ki ya' nī küfrdür bu sözler el-ḥaқ
Neden vācib olur ey merd-i aḥmaқ [YB 10a]

Hem aşlacaқ demek nā-ḥaқ vebāldür
İ' tiқādı anuñ küfr ü đalāldür

Dağı zımmiyye demek dağı olmaz
Müsteḥaқ olmayınca itme āgāz³⁵

El-Mes'eletü't-Tāsi' atü ve'l-Hamsün

200 Biri de hem қaravaş hem şağirler
İbādetler iderlerse birader

Anasına atasına gider ol
Қaravaşuñ āgasına bulur yol

Қalur maḥrūm şevābdan dirler anlar
Yalandur demek olmaz ey yār anlar

El-Mes'eletü's-Sittün

Biri de қaravaş 'ibādet itmek
Ola mevlāsına ḥizmetdür ancaқ

[R 49b]

Bu da kız [ü] ḥilāfdur eyle tedқıқ
Neden ḥizmet 'ibādet oldu zındıқ

205 Velī mevlāsına eylerse ḥizmet
Gerekdür hem rabisine 'ibādet

Bunı da didiler dīn ü imāndur
Ki ya' nī yemek içün āb [u] nāndur

³⁵ Bu mısradā vezin kusurludur.

Çamu haṭā durur ey merd-i erfak
Küfür olması ihtimâldür ancak

Budur altmış mesâ'il oldı taqrîr
Ki nazm ile olupdur saña taḥrîr

Eger ezber iderseñ ey muvaffak
Olursuñ mezhebünde ehl-i taḥkîk

210 Dağı ḥalâş olur ol ḍalâlden
Ulı görmeyen ekfer ü vebâlden

[YB 10b]

Mefâ' ilün mefâ' ilün fa' ulün
Ḥudâ luṭfiyla yarlıgaya ḡulun
Tārîḫi ḡayn ile ḡâf oldı taḥkîk
Dağı [zamm] eyle yâ oldı muvâfik

Yigirmi dört[ü]dür mâh-ı sıyâmuñ
Tamâm itdüm risâle ihtitâmuñ

Şalavâtla selâm olsun resüle
Dağı aşḡabu âline Betül'e [R 50a]

215 Bu da Kostantiniyye'de muḡaḡḡak
Rüstem Paşa Ḥânında ey muvaffak³⁶

Ġarîb [ü] nâ-tüvân dili göyünmiş
Perişân-ḡâl olup bir merd-i dil-rîş

Ġâlimler de bil anuñ nâmi³⁷ mefḡûd
Ṭâliblerden dağı ol ḡayr-ı ma' düd

Eger ḡarż[ı] viren ṭaleb iderse
Şevâbı olmayup ḡarżın alursa

Bu da bil iftirâdur ey birâder
Kitâbsuzuñ işi olupdur ebter

220 Ḥudâ'nuñ Ġâşından ḡayrı bilmem
Ölürsem ḡapusından ḡayrı varmam

³⁶ Bu mısradaki vezin kusurludur.

³⁷ Metinde "ñâmi" olsa da anlam gereği "nâmi" olarak tespit edildi.

Ḥudāyā ente'l-a' lā ente'l-a' lā
Saña şekvā ider bu 'abd-i edna

Ki düşmen bî-'aded ben 'abd-i 'āciz
'Amelde süst ü kavlüm ğayr-i te'ḥiz (?)

Vefi luḥfuñda[n] özge yok penāhum
Bu sözde şadıķam sensin güvāhum

[YB 11a – R 50b]
Bütün mısrına şeyṭān oldı vālī
Murād [ir]gür baña ey rabb-ı 'ālī

225 Göñül tahtına kaçd itdi eyü kār
Diler kim taht idine ola ḥünkār

Eger 'avnüñ baña olmazsa yārī
İdem ḥare mübeddel gül 'izārī

Eger fırsat bula ender-zamāne
Diler el uzada beytü'l-amāne

Çü fānīdür metā' in ide ğāret
Vire bu ben za'ife çok cesaret

Eger ki 'ācizem bu yolda süstem
Velī 'avnüñ olursa bil mestem

230 Meşelde peşşeyem³⁸ bî-fer güzāfam
Senüñle ger olam 'anķā-yı kāfam

Ḥākāretde çi ger mūr-ı siyāham
Ḳulum diseñ Süleymān-ı sipāham

İdeseñ kaçreye bir zerre iḥsān
Olur emrūñle ol dem baḥr-i 'ummān

Eger feyzüñ ire nā-dān u cāhil
Olur bir demde ol dānā-i kāmīl

Eger sen viresin bir kula te'sīs
Ne segdür arada iblīs-i telbīs [R51a]

³⁸ Metinde “pişim” şeklinde hatalı yazılmıştır, ancak bağlam “peşşeyem” şeklini zorunlu kılmaktadır.

El-ḥamdu li'llāh evvelen ve āḫiren ve zāhiren ve bāṭınen el-ḥamdu li'llāh bi-ni' metihī tetimme's-şālīḫāt ve's-şalātu ve's-selāmu 'alā seyyidi'l-'arabu ve'l-'acemi ilā yevmi'l-ḳıyām

Temmetü'l-kitāb

Temmetü'l-kitāb³⁹

Sene Zī'l-ḳa' de 1119

Sene 1 Şafer 1120⁴⁰

“COPE–Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir:

Yazarın Notu: Bu makale, 12–15 Kasım 2020 tarihlerinde çevrimiçi düzenlenen 3. Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresinde sunulan bildirinin genişletilmiş ve gözden geçirilmiş halidir.

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

The following statements are made in the framework of “COPE–Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:

Author's Note: This article is an expanded and revised version of the paper presented at the 3rd International Congress of Turkish World Educational Sciences and Social Sciences held online on 12–15 November 2020.

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval is not required for this study.

Declaration of Conflicting Interests: The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship or publication of this article.

³⁹ Temmetü'l-kitāb Temmetü'l-kitāb]–YB

⁴⁰ Sene Zī'l-ḳa' de 1119 Sene 1 Şafer 1120]–R